

Wanneer de veilingmeester faalt

S.K. Kuipers*

Meer flexibiliteit van lonen en prijzen wordt vaak gezien als een manier om de marktwerking te verbeteren en de welvaart te verhogen. Dit beleid is gebaseerd op de theorie van de 'metafoor van de veilingmeester': een mechanisme waarin volkomen flexibele prijzen zorgen voor allocatieve efficiëntie. Op de meeste markten echter werkt de veilingmeester niet, omdat vragers en aanbieders geen goede beslissingen kunnen nemen bij te veel onzekerheid. Reductie van onzekerheid, bij voorbeeld door prijzen voor een langere periode vast te leggen in een impliciet of expliciet contract, is dan efficiënt.

De algemene-evenwichtstheorie is het bekendste leerstuk van de economie. Het is ook het enige coherente leerstuk¹. De wereld die door de algemene-evenwichtstheorie wordt beschreven is een zeer eenvoudige wereld. In deze wereld maximaliseren zeer vele gezinnen hun nut al of niet over een oneindig lange periode met als restrictie het budget dat hun ter beschikking staat. De bedrijven zijn eveneens zeer groot in aantal en maximaliseren de kapitaalwaarde van hun bedrijf met de technologie als beperking. De gezinnen en de bedrijven hebben op de (relatieve) prijzen geen invloed. Er is óf sprake van volledige voorzienbaarheid (perfect foresight), óf van risico in de zin van Knight, dat wil zeggen dat van de grootheden waarop gezinnen en bedrijven hun beslissingen baseren, zoals de prijzen, nu en in de toekomst, de waarschijnlijkheidsverdelingen bekend zijn. De prijzen zijn evenwichtsprijzen in de zin, dat indien alle gezinnen en bedrijven hun bestedings- en productiebeslissingen hierop richten, ze hun voornemens met betrekking tot productie en bestedingen ook kunnen realiseren. Verrassingen doen zich bij volledige zekerheid niet voor: de nu gemaakte plannen kunnen tot het einde der tijden worden uitgevoerd.

Het algemene-evenwichtmodel is een produkt van de marginalistische revolutie, zoals die na 1870 door Menger, Jevons en Walras is ontketend. In het bijzonder Walras wordt als grondlegger van dit model beschouwd. Na de tweede wereldoorlog is dit model door onder anderen K.J. Arrow en G. Debreu verder geformaliseerd, hetgeen het onder meer mogelijk maakte aan te geven onder welke voorwaarden een algemeen evenwicht bestaat: de zogenaamde existentiële theorema's. Hiermee kan het algemene-evenwichtmodel – in de literatuur veelal aangeduid met het model-Arrow-Debreu – als een afgerond leerstuk worden beschouwd².

Markteconomie versus planeconomie

Het mag in het voorgaande zijn opgevallen dat de term markt niet is gevallen. Dit is doelbewust gebeurd. De algemene-evenwichtstheorie is namelijk niet noodzakelijk een theorie die een markteconomie op basis van volledige mededinging (decentralized competitive economy) bestudeert. Ze kan ook gelden als een beschrijving van een commando- of planeconomie, waarin de centrale planner erin is geslaagd te achterhalen bij welke relatieve prijzen de door de subjecten gevraagde en aangeboden hoeveelheden samenvallen en deze relatieve prijzen van boven af aan de subjecten oplegt.

Wil men de algemene-evenwichtstheorie nochtans zien als de beschrijving van een markteconomie, dan doet zich een niet te veronachtzamen probleem voor, te weten hoe de relatieve prijzen, op basis waarvan de gezinnen en de bedrijven hun beslissingen nemen, tot stand komen. Met de uitspraak "de markt zorgt ervoor" is men er niet, daar men toch zal willen weten hoe de markt hiervoor zorgt. Anders gezegd, men zal moeten aangeven hoe het ruilverkeer is georganiseerd en waarom ervan mag worden uitgegaan dat goederen en diensten slechts tegen evenwichtsprijzen van hand tot hand gaan. De analyse van het ruilproces ontbreekt nu echter juist in de algemene-evenwichtstheorie. De algemene-evenwichtstheorie is daarom niet meer (maar ook niet minder)

* De auteur is hoogleraar algemene economie aan de Rijksuniversiteit Groningen.

1. Voor een zelfde oordeel zie O.J. Blanchard en S. Fischer, *Lectures in macroeconomics*, Cambridge, Mass. en Londen, 1989, blz. XII.

2. Zie voor een geavanceerde uiteenzetting van de algemene-evenwichtstheorie K.J. Arrow en F.H. Hahn, *General competitive analysis*, San Francisco en Edinburgh, 1971.

dan een theorie die zich richt op de verklaring van de evenwichtshoogte van de relatieve prijzen³. Ze is dus niet een theorie die geacht kan worden het geheel van consumptie-, productie- en ruilprocessen en daarmee de totstandkoming van relatieve prijzen te verklaren.

Verborgene hand en veilingmeester

De verklaring van de hoogte van de relatieve prijzen in een toestand van algemeen evenwicht mag dan het belangrijkste coherente leerstuk van de economie zijn, dit wil niet zeggen dat de beoefenaren van de economische wetenschap zich over de vraag, hoe de evenwichtsprijzen binnen een gedecentraliseerde economie met volledige mededinging tot stand zouden kunnen komen, niet het hoofd hebben gebroken. Ook de voorgangers van de marginalisten, de klassieken, hadden dit reeds gedaan. Beroemd is de door de grondlegger van de klassieke school, Adam Smith, in dit verband gesuggereerde metafoor van de verborgene hand⁴. De op de markten optredende concurrentie zou zijn als een verborgene hand, die zou werkstelligen dat de naar maximale eigen welvaart strevende individuen tevens de maximale maatschappelijke welvaart zouden teweegbrengen.

In zijn *Eléments d'économie politique pure* hanteerde Léon Walras een andere metafoor, namelijk die van de veilingmeester (auctioneer)⁵. Op een concrete veiling, zoals een antiekveiling, groenteveiling, graanveiling of de veiling voor staatsobligaties, worden de evenwichtsprijzen gevonden via een proces van afroepen van steeds nieuwe prijzen op basis van aangegeven vraag naar en aanbod van het betrokken goed, totdat vraag en aanbod samenvallen. Volgens Walras moet het ook mogelijk zijn via een dergelijk proces van aftasten van vraag en aanbod (tâtonnement proces) de evenwichtsprijzen van alle goederen simultaan te achterhalen. Degene die dit aftasten van de markten voor zijn rekening neemt, is de veilingmeester. De veilingmeester van Walras vervult dezelfde rol als de onzichtbare hand van Smith: beide dragen zorg voor de coördinatie van de activiteiten van de economische subjecten en realiseren daarmee het algemene economische evenwicht. Ten einde te voorkomen dat de subjecten hun consumptie- en productiebeslissingen baseren op onjuiste informatie, hetgeen hen zou dwingen hun beslissingen na enige tijd te herzien, geldt dat de feitelijke ruil pas optreedt op het moment dat de veilingmeester de evenwichtsprijzen heeft afgeroepen. Uitgedrukt in de terminologie van Hicks betekent dit, dat false trading is uitgesloten⁶.

Veilingmarkten en klantenmarkten

Indien de metafoor van de veilingmeester recht zou doen aan de wijze waarop de prijsvorming op de markten van huidige en toekomstige goederen feitelijk haar beslag krijgt, dan zou de algemene-evenwichtstheorie op een eenvoudige wijze een verklaring hebben gegeven van het economische proces binnen een kapitalistische markteconomie en zou er tevens van mogen worden uitgegaan dat met indivi-

Fris op

Hoe luidt de economische theorie ook weer, en wat zegt deze theorie over het beleid van nu?

duële welvaartsmaximalisatie ook maatschappelijke welvaartsmaximalisatie zou zijn bereikt. Anders gezegd, de uitkomsten van het economische proces zouden optimaal zijn in de zin van Pareto: het is niet mogelijk de welvaart van één subject of enkele subjecten te verhogen zonder die van één of meer andere subjecten te verlagen. Helaas moet echter worden vastgesteld, dat de prijsvorming op slechts enkele markten correspondeert met de metafoor van de veilingmeester. Deze markten worden in navolging van Okun veel aangeduid als veilingmarkten (auction markets), terwijl markten waarop dit niet het geval is klantenmarkten (customer markets) worden genoemd⁷.

Wil sprake zijn van veilingmarkten dan moet voldaan zijn aan de volgende voorwaarden⁸:

- op de markt wordt een homogene waar verhandeld, waarvan de kenmerken eenvoudig en objectief zijn vast te stellen;
- het aantal vragers en aanbieders is groot;
- de goederen kunnen tegen niet al te hoge kosten in voorraad worden gehouden;
- de omzet op de markten is voldoende groot zodat het rendabel is de handel op beurzen met de daarbij behorende aankleding van handelaren (dealers) en makelaars (brokers) te organiseren. De handelaren dragen zorg voor de bij de volkomen marktwerking behorende arbitrage.

Voor de aan- en verkoop van de meeste goederen, de industriële goederen en de diensten, en de productiefactor arbeid is aan deze voorwaarden niet voldaan. De ruil van deze goederen komt in een directe

3. P.A. Diamond, *On time, lectures on models of equilibrium*, Cambridge, 1994, blz. 59.

4. Adam Smith, *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, 1776, onder redactie van R.H. Campbell en A.S. Skinner, deel 1, Oxford, 1976, blz. 456.

5. Hier wordt verwezen naar L. Walras, *Abrégé des éléments d'économie politique pure*, herzien door G. Leduc, Parijs en Lausanne, 1938, blz. 56/57, 210/211 en 268.

6. J.R. Hicks, *Value and capital*, Second Edition, Oxford, 1946, blz. 128.

7. A.M. Okun, *Prices and quantities: a macroeconomic analysis*, Brookings Institution, Washington, D.C., 1981, blz. 134 e.v. Zie ook: R.J. Gordon, A century of evidence on wage and price stickiness in the United States, The United Kingdom, and Japan, in J. Tobin (red.), *Macroeconomics, prices, and quantities*, Brookings Institution, Washington, D.C., 1983, blz. 85-121, inz. blz. 89.

8. Okun, 1981, op.cit., blz. 134. Zie ook J.R. Hicks, *A market theory of money*, Oxford, 1989, blz. 19.

confrontatie van koper en verkoper tot stand. De oorzaken zijn van velerlei aard⁹.

- De productie van vele industriële goederen is onderhevig aan statische en dynamische schaalvoordelen. Van het eerste is sprake indien ondeelbare kapitaalgoederen of de benutting van een geavanceerde produktietechniek slechts rendabel zijn, respectievelijk is bij productie op grote schaal; van dynamische schaalvoordelen is sprake indien de productie gepaard gaat met leereffecten, inhoudende dat de efficiëntie van de productie toeneemt met de seriegrootte van de productie¹⁰. De met de toenemende schaalopbrengsten gepaard gaande concentratie van de productie impliceert oligopolistische en monopolistische prijsvorming¹¹.
- De ruil van goederen tussen detailhandel en consument vindt zowel geografisch gespreid als gespreid over de tijd plaats. Dit maakt het de consument enerzijds mogelijk zonder omvangrijke transactiekosten de markt te verkennen en stelt hem anderzijds in staat de koopactiviteit in de tijd te bundelen, hetgeen eveneens een laag niveau van de transactiekosten mogelijk maakt. Een van de gevolgen is, dat de aanbodkant van de detailhandelsmarkt relatief geconcentreerd is met als implicatie de marktform monopolistische mededinging. Een ander gevolg is, dat een persoonlijke band tussen klant en leverancier ontstaat die op zich weer bijzondere eisen stelt aan het prijszettinggedrag van de leverancier in de zin, dat de leverancier zich niet een wispelturig prijszettinggedrag kan permitteren op straffe van aantasting van de vertrouwensrelatie die hij met zijn klanten heeft.
- Er is sprake van een sterke heterogeniteit van goederen: goederen verschillen niet alleen van elkaar op het punt van de functionele kenmerken, maar ook op punten als levensduur, uitvoering, vormgeving en nazorg. De heterogeniteit van de waar maakt, dat monopolistische mededinging regel en volledige mededinging uitzondering is.
- Wat de arbeidsmarkt betreft kan op de volgende kenmerken worden gewezen. Ten eerste is arbeid een sterk heterogeen goed. Ten tweede houdt de hiervoor geconstateerde concentratie van de productie van industriële goederen in dat op de arbeidsmarkt, bij een per bedrijf groot aanbod van arbeid, monopsonistische loonvorming ontstaat. Ten derde zijn er morele risico's (moral hazard), met als voorbeelden de werkgever die het risico loopt dat de werknemer zich onvoldoende voor het bedrijf inzet en de werknemer die het risico loopt, dat de werkgever de situatie uitbuit, waarin hij beter dan de individuele werknemer weet hoe het bedrijf in kwestie ervoor staat. Dit leidt tot het aangaan van contracten waarin wordt gepoogd de door werknemer en werkgever gelopen risico's zoveel mogelijk te beperken.

Het bovenstaande leidt tot de conclusie dat de ruil op klantenmarkten meer is dan een onpersoonlijk gebeuren waarbij een bepaalde hoeveelheid goederen van welomschreven kwaliteit tegen de marktruimende prijs overgaat van de aanbieder naar de vrager. Een van de consequenties is, dat in tegenstelling tot

wat in de algemene-evenwichtstheorie wordt aangenomen, de marktpartijen moeten worden verondersteld zelf de relatieve prijzen vast te stellen, hetgeen op zijn beurt tot gevolg heeft dat de ruilbeslissingen niet losstaan van de bestedings- en productiebeslissingen. Een andere, hieruit voortvloeiende consequentie is, dat het succes van de activiteiten van het ene individu afhangt van de activiteiten van andere individuen, waarmee strategisch gedrag binnen het gezichtsveld komt. Voorbeeld hiervan is een producent met een monopoliepositie die misbruik maakt van het vertrouwen van consumenten, of een werknemer die weinig in scholing investeert doordat hij er geen vertrouwen in heeft dat hij deze investering bij zijn werkgever rendabel kan maken¹². Dat het succes van de activiteiten van de deelnemers aan het ruilproces afhangt van het gedrag van de andere deelnemers, betekent dat de beslissingen van de ruilpartijen onder onzekerheid met betrekking tot de omgeving moeten worden genomen. Het is dan ook geen wonder, dat in de loop van de tijd instituties en conventies zijn ontstaan die beogen deze onzekerheid terug te dringen.

Instituties en conventies

Eén van de meest in het oog lopende verschillen tussen veiling- en klantenmarkten vormt het verschil in aanpassing van de prijzen aan de bij voortdurende optredende vraag- en aanbodschokken. Terwijl de prijzen op de veilingmarkten zich onmiddellijk aanpassen, laten de prijzen op de klantenmarkten een meer of minder grote mate van rigiditeit zien.

In vele gevallen is de loon- en prijsrigiditeit terug te voeren op instituties en conventies die erop gericht zijn de aan de ruil verbonden onzekerheid te beperken¹³. Voorbeelden van instituties zijn:

9. Gordon, 1983, op.cit. blz. 112 e.v.; Diamond, 1994, op.cit., blz. 22 e.v.; Th. van de Klundert, Coordination failure in an industrial society, *De Economist*, jg. 135, 1987, blz. 467-487, inz. blz. 472 e.v.

10. K.J. Arrow, The economic implications of learning by doing, *Review of Economic Studies*, jg. 29, 1962, blz. 155-173.

11. Deze gevolgtrekking is in het verleden het vasthoudendst verwoord door Kaldor. Zie bij voorbeeld M. Kaldor, The irrelevance of equilibrium economics, *Economic Journal*, jg. 82, 1972, blz. 1237-1255 en *Economics without equilibrium*, Armonk en New York, 1985. Hierbij gaat men er veelal van uit, dat Kaldors kijk op het economische proces in belangrijke mate bepaald is door een van zijn eerste leermeesters aan de London School of Economics, Allyn Young. Men zie voor deze opvatting M.S. Turner, *Nicholas Kaldor and the real world*, Armonk, New York, 1993, inz. hfst. 14 en 15.

12. Men zie voor een heldere uiteenzetting van dit zogenaamde probleem van beroven of opschorten (hold-up problem) C.N. Teulings, Efficiënte loonvorming door sociale partners, *ESB*, 17 mei 1995, blz. 460-464.

13. Echter niet altijd: soms is de prijs- en loonrigiditeit ook terug te voeren op het individuele prijszettinggedrag van de naar maximale winst en maximaal nut strevende marktpartijen zelf, bij voorbeeld indien de kosten van de prijsaanpassing (menukosten) de nadelen van het niet bewerktelliggen van een optimale prijs-hoeveelheidscombinatie overtreffen. Zie bij voorbeeld Blanchard en Fischer, 1989, op.cit., hfdst. 8.

- de contracten die op zowel de goederenmarkten als de arbeidsmarkten door de individuele marktpartijen worden gesloten en waarin voor een bepaalde tijd de rechten en verplichtingen van de individuele koper en verkoper worden vastgelegd. Een van de variabelen die voor een bepaalde tijd kan worden vastgelegd is de prijs of het loon. Wordt in het contract met onvoorzienbare gebeurtenissen rekening gehouden dan spreekt men van 'contingency contracts';
- de collectieve arbeidsovereenkomsten, waarbij de niet bij individuele overeenkomsten geregelde aanpassing van de arbeidsvoorwaarden aan de veranderingen in de omgeving die bedrijfsversterkend van aard zijn, wordt vastgelegd;
- de algemeen-verbindendverklaring van de collectieve arbeidsovereenkomst door de overheid, die beoogt het 'free rider'-gedrag van de marktpartijen te verhinderen.

Overeenkomsten waarin rechten en verplichtingen van marktpartijen over een bepaalde periode worden geregeld, hebben voor lonen en prijzen tot gevolg dat deze slechts periodiek, namelijk wanneer het contract wordt gewijzigd worden aangepast.

Een voorbeeld van een conventie is het gedrag van de detailhandel de prijzen slechts periodiek aan te passen – en dan ook vaak alleen nog onder invloed van objectief vast te stellen kostenstijgingen – ten einde het vertrouwen van de onvolledig geïnformeerde consument in zijn leverancier niet te ondergraven. In navolging van Okun spreekt men in dit geval wel van impliciete contracten. Ook deze impliciete contracten leiden dus tot infrequente aanpassingen van prijzen en dus tot prijsrigiditeit.

Op grond van het voorgaande mag het duidelijk zijn, dat loon- en prijsrigiditeiten niet noodzakelijk kunnen worden gezien als een symptoom van onvoldoende marktwerking. De marktwerking is niet perfect, echter niet als gevolg van de onzekerheidsreducerende instituties en conventies, maar als gevolg van de aan de ruil verbonden onzekerheden zelf. De loon- en prijsrigiditeiten verminderen deze onzekerheden en verbeteren hiermee de marktwerking in de zin dat alle marktpartijen een beter resultaat van de ruil zullen weten te verwerven. Omgekeerd geldt ook dat een hoge mate van prijsflexibiliteit, voor zover deze het gevolg is van het onvoldoende tot ontwikkeling zijn gekomen van onzekerheidsbeperkende instituties en conventies, niet als een symptoom van goede marktwerking kan worden beschouwd.

Beoordeling vanuit de beleidsoptiek

Onder de beleidsmakers valt sinds enkele jaren een toenemende aversie tegen het optreden van loon- en prijsrigiditeiten en de hiervoor verantwoordelijke marktinstuties en -conventies waar te nemen. In de door de beleidsmakers ingenomen standpunten wordt het dan zo voorgesteld als zou door deze instituties en conventies de vrije marktwerking worden verstoord. Daarbij wordt dan – voor zover men al een definitie van vrije marktwerking geeft – veelal gerefereerd aan de algemene-evenwichtstheorie, zich

onvoldoende rekenschap gevende van het feit dat de algemene-evenwichtstheorie door het ontbreken van een ruiltheorie niets met het werkelijke economische gebeuren van doen heeft. Onvoldoende wordt beseft, dat de onzekerheid van het ruilgebeuren, en daarmee ook die van de produktie en de consumptie, een van de grootste problemen is waarmee producenten en consumenten te kampen hebben en ook dat prijs- en loonrigiditeiten en de instituties en conventies die beogen deze onzekerheid te beperken vanuit welvaartsoogpunt evenzeer van belang zijn als de concurrentie die ertoe leidt dat de allocatie wordt verbeterd¹⁴. Anders gezegd, er is sprake van een afruil tussen allocatieve efficiëntie en stabiliteit¹⁵. Terwijl prijs- en loonrigiditeit enerzijds ten koste kan gaan van de efficiënte allocatie van de produktiemiddelen kunnen hierdoor anderzijds de aan de ruil verbonden onzekerheden afnemen, waardoor de efficiëntie van de ruil en daarmee die van de produktie en de consumptie verbetert. Bij de beoordeling van de op onzekerheidsbeperking gerichte instituties en conventies gaat het om een evenwichtige afweging tussen allocatie en stabiliteit, waarbij de veilingmeester moet worden gelaten waar hij thuishoort: in de algemene-evenwichtstheorie en op de antiekeveiling.

S.K. Kuipers

14. Voor een zelfde oordeel, hoewel iets anders verwoord, zie F. van Waarden, Breekt Nederland zijn dijken door?, *ESB*, 18 januari 1995, blz. 52-57.

15. Diamond, 1994, op.cit., blz. 97 e.v.

